

Rutiner for forebygging og håndtering av mistanke om fysiske og seksuelle overgrep og grenseoverskridende atferd mot barn og ungdommer i fosterhjem

Rutiner til fosterforeldre

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	3
2. Overordnede målsettinger med rutinene	3
3. Begrepsbruk	3
4. Forebygging	4
4.1 PRIDE-kurs	4
5. Rutiner for forebygging	4
5.1 Fosterforeldre har et særlig ansvar for å:	4
6. Rutiner for håndtering av mistanke	4
6.1 Hvem skal fosterforeldrene kontakte med sin mistanke/bekymring?	5
6.2 Ansvarsforhold	5
6.3 Den videre saksgangen.....	5
7. Oppfølging	6
7.1 Oppfølging av fosterbarnet.....	6
7.2 Oppfølging av fosterfamilien	6
7.3 Oppfølging av fosterbarnets biologiske familie	6
VEDLEGG 1	7
<i>Veiledere om fysiske og seksuelle overgrep og grenseoverskridende atferd</i>	7
<i>Retningslinjer, rutinehåndbok og veileder på fosterhjemsområdet</i>	7
<i>Rundskriv om taushetsplikt</i>	7
<i>Aktuelle nettsider</i>	7
<i>Eksempler på faglitteratur om fysiske og seksuelle overgrep</i>	8
VEDLEGG 2: KONTAKTINFORMASJON	10

1. Innledning

Disse rutineene er utarbeidet av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet jf. tiltak 6 i *Strategi mot seksuelle og fysiske overgrep mot barn (2005-2009)*. Rutinene gjelder samtlige fosterhjem herunder også statlige beredskaps- og familiehjem. I disse rutineene vil vi for enkelhets skyld benytte begrepene fosterhjem, fosterforeldre og fosterbarn. Foreliggende rutiner er bindende for de statlige tjenestene og har veiledende status for de kommunale barneverntjenestene.

Rutinene er utarbeidet til deg/dere som er fosterforeldre og beskriver hva dere skal gjøre hvis det foreligger mistanke om at fosterbarnet blir/har blitt utsatt for overgrep og/eller grenseoverskridende atferd. Videre utdyper rutineene oppgave- og ansvarsfordeling mellom ulike forvaltningsnivå. Rutinene er gjeldende for mistanke om overgrepssrelasjoner mellom mindreårige og mellom voksne og mindreårige, i og utenfor fosterhjemmet. Tilsvarende rutiner er utarbeidet for statlig og kommunalt tjenestenivå.

Buudir har utarbeidet lignende rutiner for barneverninstitusjonene. Disse rutineene trådte i kraft 21. juni 2007.

2. Overordnede målsettinger med rutineene

Hensikten med rutineene er å:

- Hindre seksuelle og fysiske overgrep og grenseoverskridende atferd slik at fosterhjemmet er et trygt sted å være for alle barn og unge
- Sikre god kunnskap om fysiske og seksuelle overgrep og grenseoverskridende atferd
- Sikre god håndtering av sakene dersom det skulle oppstå mistanke om fysiske eller seksuelle overgrep eller grenseoverskridende atferd overfor fosterbarn

3. Begrepsbruk

Rutinene omhandler følgende forhold:

- Grenseoverskridende atferd kan omhandle handlinger som bryter med de grenser som en person har for å beskytte sin egen integritet. Det kan dreie seg om uønskede seksuelle tilnærmelser, seksualisert spøk, seksualiserte blikk/gester eller overdreven berøring. I tillegg kan grenseoverskridende atferd handle om barn og unge som selger/bytter sex og barn og unge som via internett legger ut seksuelt pregede bilder/videoer av seg selv og/eller andre, samt annen risikopreget atferd.
- Seksuelle overgrep mot barn som kan ta form av blotting, kinking, fotografering, verbale kommentarer av seksuell natur, seksuelt preget beføling, oralsex, samleie eller innføring av gjenstander i kroppens hulrom (*Strategi mot seksuelle og fysiske overgrep mot barn 2005-2009*).
- Fysiske overgrep mot barn som kan ta form av slag, med eller uten bruk av gjenstand, spark, lugging, klyping, biting, kasting, brenning, skålding m.m. I de groveste tilfellene kan overgrepene ta form av forgiftning, drapsforsøk eller drap. Fysisk avstraffelse brukt for å disiplinere og oppdra barn defineres i Verdens helseorganisasjon også som fysisk mishandling (NKVTS, 2007¹).

Foreliggende rutiner kan også anvendes i situasjoner hvor det oppstår mistanke om at fosterbarn er vitne til vold og/eller det er mistanke om at fosterbarn er utsatt for psykisk vold. Psykisk vold forstås her som alle måter å skade, skremme eller krenke på som ikke er direkte fysiske i natur. Psykisk vold kan også handle om måter å styre eller dominere andre på ved

¹ ”Seksuelle og fysiske overgrep mot barn og unge. Kunnskapsstatus 2007”(NKVTS, 2007).

hjelp av en bakenforliggende makt eller trussel.² Dette kan innebære psykisk plaging, ekstrem kontroll av atferd, isolering og systematisk nedbryting av selvtillit – ofte gjennom beskyldninger.

4. Forebygging

Risikosituasjoner knyttet til internettbruk, fester, kjæresteforhold, forhold til jevnaldrende og voksne med videre, bør diskuteres med åpenhet i fosterhjemmet. Det forutsettes at fosterforeldrene har avklarte holdninger til tematikken slik at de kan veilede barna/ungdommene på en måte som er egnet til å gjøre barna/ungdommene i stand til å sette egne grenser og kjenne til risikosituasjoner. Måten dette gjøres på vil være avhengig av barnets/ungdommens alder og modenhet.

4.1 PRIDE-kurs

PRIDE-grunnopplæring er et kurstilbud som Bufetats fosterhjemstjenester tilbyr alle som vurderer å bli fosterforeldre. I grunnkurset gis det blant annet en generell introduksjon til temaene fysiske, psykiske og seksuelle overgrep, gjennom tematiseringen i tredje og sjette samling.

PRIDE videregående kurs om seksuelle overgrep er under utvikling og vil bli ferdigstilt i løpet av 2009.

5. Rutiner for forebygging

5.1 Fosterforeldre har et særlig ansvar for å:

- Sørge for at barna/ungdommene er kjent med hvilke former for samhandling som er akseptert i fosterhjemmet og hvilke former for atferd som *ikke* er akseptert.
- Ha kunnskap om barn og unges seksualitet og seksuelle uttrykksformer.
- Ha kunnskap om skadevirkninger av fysiske og seksuelle overgrep mot barn/unge.
- Sørge for at barna/ungdommene gjøres trygge på at opplysninger om overgrep som barna/ungdommene kommer med, blir tatt på alvor.
- Kjenne til egen plikt til å melde fra om mistanke om seksuelle og fysiske overgrep og grenseoverskridende atferd mot/mellom barn og ungdommer.
- Kjenne til rutinene for håndtering av mistanke om seksuelle og fysiske overgrep og grenseoverskridende atferd mot barn og ungdommer i fosterhjem.
- Fylle inn kontaktinformasjon over aktuelle rådgivningstjenester og ressurspersoner i vedlegg 2 i disse rutinene og sørge for at kontaktinformasjonen holdes oppdatert. Utfyllingen bør skje i samarbeid med saksbehandler fra barneverntjenesten og/eller representant fra fosterhjemstjenesten.

6. Rutiner for håndtering av mistanke

Rutinene under beskriver hva som må skje raskt når mistanken oppstår. Hvis det er grunn til å tro at fosterbarnet nylig har blitt utsatt for et overgrep, fosterbarnet forteller om et overgrep eller mistanke oppstår på grunn av fosterbarnets atferd, skal fosterforeldre:

- Snakke med fosterbarnet om bekymringen/mistanken og lytte til barnets/ungdommens fortelling. Unngå å stille ledende spørsmål. Unngå ”hvorfør” – spørsmål. Ikke lov hemmeligholdelse. Noter ned opplysningene *etter* at samtalen er avsluttet.³

² Per Isdal (2000): *Meningen med volden*.

³ Se bl a NKVTS's dokument: ”Barnesamtalen” på nettsiden til Nasjonalt bibliotek for barnevern og familievern: http://rod.idium.no/nbbf.no/Biblioteket/Samtaler+med+barn.9UFRL00f.ips?_to=869;

- Er du usikker på om det er hold i din bekymring for fosterbarnet - diskuter bekymringen din med fosterhjemstjenesten og/eller barneverntjenesten. Ikke forsøk å ”etterforske” på egen hånd.

6.1 Hvem skal fosterforeldrene kontakte med sin mistanke/bekymring?

Hvis hjemmet er et:

- Kommunalt fosterhjem: orienter umiddelbart barneverntjenesten i omsorgskommunen.

Hvis hjemmet er et:

- Statlig beredskaps- eller familiehjem: orienter umiddelbart din kontaktperson i Bufetat eller Bufetats fosterhjemstjeneste som *igjen* kontakter barneverntjenesten i omsorgskommunen.

Når det gjelder hvilken oppfølging fosterforeldre får etter å ha meldt inn sin bekymring/mistanke, se punkt 7 i foreliggende rutiner.

6.2 Ansvarsforhold

Dersom et fosterbarn er plassert i en kommune som ikke er den samme kommunen som den som har ansvaret for selve barnevernsaken, er det nødvendig med et samarbeid mellom disse to kommunene. Den kommunen som har ansvaret for å reise saken omtales heretter som omsorgskommunen. Den kommunen hvor fosterhjemmet ligger og som har ansvaret for godkjenningen av fosterhjemmet, omtales heretter som fosterhjems kommunen.

Det er offentlige myndigheters ansvar å sørge for god oppfølging av fosterbarnet, fosterfamilien, fosterbarnets biologiske familie og eventuelle mistenkte i situasjoner hvor det har oppstått mistanke om fysiske og/eller seksuelle overgrep. Kommunal barneverntjeneste har et særskilt ansvar for å følge opp fosterbarnet, fosterhjem og biologiske foreldre.⁴ Bufetat kan yte bistand til barneverntjenesten i dette arbeidet. Dette vil være særlig naturlig i de tilfeller hvor Bufetat er oppdragsgiver.

Leder for barneverntjenesten i omsorgskommunen skal vurdere behovet for eventuell medisinsk undersøkelse, behandling av fosterbarnet, bevissikring og anmeldelse av forholdet. Dersom fosterbarnet selv ønsker å anmelde forholdet skal barneverntjenesten bistå.

6.3 Den videre saksgangen

Det er leder for barneverntjenesten i omsorgskommunen som har ansvar for å avklare hvordan fosterbarnet skal beskyttes, informeres og ivaretas i den akutte fasen og i tiden fremover. Leder for barneverntjenesten i omsorgskommunen vil også ha ansvar for informasjon og oppfølging av fosterbarnets biologiske familie.

Barneverntjenesten i omsorgskommunen må vurdere i samråd med fosterhjems kommunen - dersom dette ikke er en og samme kommune - hvorvidt fosterhjemmets godkjenning skal trekkes tilbake. Dersom det vurderes at fosterbarnet skal flyttes bør omsorgskommunen ta kontakt med Bufetats fagteam for å finne et nytt plasseringssted. Bufetats fagteam orienterer fosterhjemstjenesten.

⁴ Jf. Bv.l. § 4-16 og Kap. 7 i Rutinehåndbok for kommunenes arbeid med fosterhjem (BLD 2006).

7. Oppfølging

Punktene under tar for seg videre oppfølging. Barneverntjenesten skal, eventuelt i samarbeid med fosterhjemstjenesten eller ansvarlig i statlig tiltak, avklare oppfølgingsbehov for berørte parter i saken. I oppfølgingen av fosterbarnet forutsettes det at omsorgskommunen i samarbeid med fosterhjemskommunen – dersom dette ikke er en og samme kommune – avklarer seg i mellom hvor det er mest hensiktsmessig at fosterbarnet mottar sin oppfølging.

7.1 Oppfølging av fosterbarnet

Leder for barnverntjenesten i omsorgskommunen har ansvar for:

- Å sørge for en mest mulig vanlig hverdag for fosterbarnet.
- Å sørge for at fosterbarnet får tilbud om hjelp og støtte fra andre voksne som barnet har tillit til (samvær med viktige omsorgspersoner, psykologisk bistand, medisinsk hjelp). Aktuelle instanser: det regionale Barnehuset, barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP), RVTS og SO-team⁵ m.fl.
- Å vurdere om fosterbarnet bør flyttes. Dersom flytting av fosterbarnet innebærer ett nytt tiltak i statlig regi skal dette drøftes i samarbeid med Bufetat.

7.2 Oppfølging av fosterfamilien

Leder for barneverntjenesten i omsorgskommunen bør diskutere oppfølging av fosterhjemmet med fosterhjemstjenesten slik at:

- Fosterfamilien får tilstrekkelig informasjon om saksgangen.
- Fosterfamilien får tilbud om eventuell krisebearbeiding og oppfølging ved støttetiltak eksempelvis psykolog, BUP, RVTS, SO-team og familievernkontor.
- Videre status for fosterhjemmet blir avklart.

7.3 Oppfølging av fosterbarnets biologiske familie

Leder for barneverntjenesten i omsorgskommunen har ansvar for å *vurdere*⁶:

- Hvilken informasjon fosterbarnets biologiske familie skal motta.
- Hvorvidt fosterbarnets biologiske familie bør motta støttetiltak/bistand.
- Hvorvidt fosterbarnets biologiske familie skal tilbys spesiell kontakt for å gjenopprette tillit til barneverntjenesten og Bufetat.

⁵ RVTS: Regionalt ressurscenter mot vold og traumatisk stress. Ressurssentrene skal bl a bistå det utøvende tjenesteapparat med undervisning, veiledning og konsultasjon og initiere/utvikle nettverkssamarbeid mellom alle relevante aktører i regionen.

SO-team: Seksuelle Overgrepss team: tverrfaglig gruppe som gir råd og veiledning til ulike tjenestenivå.

Det regionale Barnehuset: Tverretatlige mottak for barn utsatt for seksuelle overgrep, vold eller barn som har vært vitne til vold. Gjennomfører medisinske undersøkelser, dommeravhør, korttidsterapi og tilbyr rådgivning.

⁶Se kap. 6 i Q-1047: *Veileder for utarbeidelse av plan for krisehåndtering. Mistanke om ansattes seksuelle overgrep mot barn*, for ytterligere presiseringer av biologiske foreldres krav på opplysninger og § 4-16 i barnevernloven angående barneverntjenestens oppfølging av biologiske foreldre etter en omsorgsovertakelse. Se også Ofstad & Skar (2004): Barnevernloven med kommentarer. Gyldendal.

Vedlegg 1

Veiledere om fysiske og seksuelle overgrep og grenseoverskridende atferd

- Barne- og familiedepartementet og Utdannings- og forskningsdepartementet (2002): Q-1047, ”Veileder for utarbeidelse av plan for krisehåndtering. Mistanke om ansattes seksuelle overgrep mot barn”
- Sosial- og helsedirektoratet og Barne- og familiedepartementet (2003): IS-1060, ”Seksuelle overgrep mot barn. En veileder for hjelpeapparatet”.
- Barne- og likestillingsdepartementet (2005): Q-1088B Veileder: Formidling av opplysninger og samarbeid der barn utsettes for vold i familien.
- NOVA (2006): ”Ungdom som selger eller bytter sex – en faglig veileder til hjelpeapparatet”.

Retningslinjer, rutinehåndbok og veileder på fosterhjemsområdet

- Q-1072B: Retningslinjer for fosterhjem. Retningslinjer av 15. juli 2004 til lov om barneverntjenester av 17. juli 1992 nr. 100.
- BLD (2006): Rutinehåndbok for kommunenes arbeid med fosterhjem.
- BLD (2006): Tilsynsfører i fosterhjem

Veileder/retningslinjer og rutinehåndbøker kan lastes ned fra nettsidene til Barne- og likestillingsdepartementet på www.regjeringen.no

Rundskriv om taushetsplikt

Barne- og familiedepartementet: Rundskriv Q-24/05. ”Barnevernet og taushetsplikten, opplysningsretten og opplysningsplikten”.

Sosial- og helsedepartementet og Barne- og familiedepartementet i samarbeid med Statens helsetilsyn: Rundskriv I-6/97. ”Veiledende rundskriv om adgangen til å formidle opplysninger som i utgangspunktet er taushetsbelagte etter samtykke fra den som har krav på taushet”

Aktuelle nettsider

Nasjonalt elektronisk bibliotek for barnevern og familievern:

<http://www.nbbf.no>

Nasjonalt kompetansesenter mot vold og traumatisk stress:

www.nkvts.no

De fem regionale ressursentrene om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging:

<http://www.rvts-vest.net/rvts/index.php>

<http://www.unn.no/category16422.html>

<http://sor.rvts.no/>

<http://ost.rvts.no/>

http://www.stolav.no/templates/StandardMaster_86626.aspx

Nettsidene til Medietilsynet om trygg bruk av internett:

www.tryggbruk.no

Barnehuset Bergen:
www.barnehuset.net

Barnehuset Hamar:
www.barnehuset-hamar.no

Eksempler på faglitteratur om fysiske og seksuelle overgrep

Bengtson, M., Steinsvåg, P.Ø. & Terland, H. (2004): *Ungdom bak volden. Forståelse og behandling av ungdom med volds- og aggresjonsproblem*. Oslo: Universitetsforlaget.

Borchgrevink og H.J. Christie (red.) (1991): *Incest – psykologisk forståelse og behandling*, Universitetsforlaget.

Dahle, R. & Hennum, N. M. (red.) (2008): *Barneverntjenestens håndtering av saker med vold og seksuelle overgrep*. NOVA-rapport 5/08.

Isdal, P. (2000): *Meningen med volden*. Kommuneforlaget.

Kvam, M. H. (2001): *Seksuelle overgrep mot barn*, Universitetsforlaget

Kvello, Ø. (2007): *Utredning av atferdsvansker, omsorgssvikt og mishandling*, Universitetsforlaget

Mossige, S. (1997): *Barneovergriperen – legning eller handling*, Ad Notam Gyldendal

Mossige, S. & Stefansen, K. (reds). (2007): *Vold og overgrep mot barn og unge. En selvrapporтерingsstudie blant avgangselever i videregående skole*. NOVA-rapport 20/07.

NKVTS (2007): *Seksuelle og fysiske overgrep mot barn og unge. Kunnskapsstatus 2007*. www.nkvts.no

NKVTS's dokument: "Barnesamtalen" på nettsiden til Nasjonalt bibliotek for barnevern og familievern:

http://rod.idium.no/nbbf.no/Biblioteket/Samtaler+med+barn.9UFRLOOf.ips?_to=869;

Nordenstam, C. (2007): *Den medisinske undersøkelsen ved mistanke om seksuelle overgrep. Begrunnelser, gjennomføring og erfaring*. Hovedfagsoppgave i sosialt arbeid, NTNU.

Pape, H., & Stefansen, K. (2004): *Den skjulte volden*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Rønneberg, A. L. og Poulsen, A. (2000): *Barn som vitner – særlig om dommeravhør og observasjon*, Universitetsforlaget.

Søftestad, S. (2005): *Seksuelle overgrep. Fra privat avmakt til tverretatlig handlekraft*, Universitetsforlaget

Søftestad, S. (2006): *Det som ikke finns – når seksuelle overgrep mot barn blir kjent*.

Teija, A. (2007): Tilknytning mellom fosterbarn og fosterforeldre: et behandlingsperspektiv. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*.

Øvreeide, H.(1995): *Å samtale med barn*, Høgskoleforlaget

For aktuelle lovtekster og øvrig litteratur viser vi til kursmateriale fra PRIDE grunnkurs og PRIDE videregående kurs om seksuelle overgrep som ferdigstilles i løpet av 2009.

Vedlegg 2: Kontaktinformasjon

Kontakter	Telefonnummer
Leder/nestleder barneverntjenesten i omsorgskommunen	
Leder/nestleder barneverntjenesten i fosterhjems kommunen	
Leder fosterhjemstjenesten / Kontaktperson for beredskaps- og familiehjem	
Tilsynsperson	
Politi	
Fastlege og legevakt	
Det regionale Barnehuset	
Voldtekstmottak	
Andre	

